

नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय

EX: पो.व.नं. : ३९८७
सिंहदरवार, काठमाडौं

योजना, अनुगमन तथा समन्वय महाशाखा

पत्र संख्या :- नी. वि. शा.-१९-२०८०/०८१

चलानी नं. :- १९२

प्राप्त पत्र संख्या र मिति :-

मिति : २०८०।०६।१५

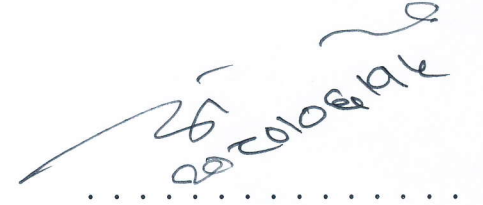
विषय : जानकारी एवं राय/सुझाव उपलब्ध गराउने सम्बन्धमा ।

सूचना

सूचना

सूचना

श्री राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागले संरक्षित क्षेत्रमा पूर्वाधार निर्माण सम्बन्धी कार्यविधि, २०८० तयार पारी पेश गरेको छ । उक्त कार्यविधिको मस्यौदामा कार्यविधिसंग सम्बन्धित सबै सरोकारवालाहरूलाई जानकारी गराउने तथा राय/सुझावहरू माग गर्न भनी वन तथा वातावरण मन्त्रालय, सचिवस्तरको मिति २०८०।०६।१५ को निर्णय अनुसार सम्बन्धित सबै सरोकारवालाहरूको जानकारीको लागि एवं उक्त कार्यविधिमा कुनै राय/सुझावहरू भए सूचना प्रकाशन भएको मितिले ७ दिनभित्र (मिति २०८०।०६।२१ गते सम्म) देहाय अनुसारको ठेगानामा लिखित सुझाव उपलब्ध गराउन हुन यो सूचना प्रकाशित गरिएको व्यहोरा अनुरोध गर्दछु ।

सुभाष कुमार शर्मा
वन अधिकृत

राय/सुझाव पठाउने ठेगाना:

वन तथा वातावरण मन्त्रालय

नीति विश्लेषण शाखा

सिंहदरवार, काठमाडौं ।

Email: info@mofe.gov.np वा afo.niti@mofe.gov.np

संरक्षित क्षेत्रमा पूर्वाधार निर्माण सम्बन्धी कार्यविधि, २०८०

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ को दफा ३३क. को अधिकार प्रयोग गरी पूर्वाधार निर्माण तथा संचालन गर्न संरक्षित क्षेत्रको प्रयोग गर्न स्वीकृति दिने विषयलाई सरलीकरण र व्यवस्थित गर्न बाञ्छनीय भएकोले नेपाल सरकारले यो कार्यविधि बनाई लागू गरेको छ।

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** (१) यस कार्यविधिको नाम “संरक्षित क्षेत्रमा पूर्वाधार निर्माण सम्बन्धी कार्यविधि, २०८०” रहेको छ।

(२) यो कार्यविधि नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित भएको मिति देखि लागू हुनेछ।

२. **परिभाषा:-** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा,

(क) “आरक्ष” भन्नाले वन्यजन्तु आरक्ष र शिकार आरक्ष समेतलाई सम्झनु पर्छ।

(ख) “कार्यालय” भन्नाले राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष, शिकार आरक्ष, संरक्षण क्षेत्र र मध्यवर्ती क्षेत्र समेतलाई सम्झनु पर्छ।

(ग) “मन्त्रालय” भन्नाले वन तथा वातावरण मन्त्रालय सम्झनु पर्छ।

(घ) “आयोजना” भन्नाले राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त योजना वा राष्ट्रिय गौरवको योजना वा लगानी बोर्डबाट स्वीकृत योजनालाई सम्झनु पर्छ।

(ङ) “विभाग” भन्नाले राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग सम्झनु पर्छ।

(च) “स्थायी संरचना” भन्नाले वरिपरि भएको वनको स्वरूप परिवर्तन हुने र भू-आकृतिमा समेत परिवर्तन हुने गरी आयोजनाले निर्माण गर्ने सडक, पक्की पुल, नहर, खानेपानी, रेलमार्ग, विमानस्थल र जलविद्युतको हकमा हेडवर्कस्, टनेल, विद्युत उत्पादन गृह, प्रसारण लाइन आदि समेत सम्झनु पर्छ।

(छ) “अति संवेदनशील क्षेत्र” भन्नाले संरक्षित वन्यजन्तु र सङ्कटापन्न वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको संरक्षण, विकास र व्यवस्थापनको दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण वासस्थान, रामसारमा सुचिकृत क्षेत्र, ऐतिहासिक, सांस्कृतिक तथा वैज्ञानिक महत्वका स्थलहरू सम्झनु पर्छ।

(ज) “सम्भाव्यता अध्ययन” भन्नाले आयोजनाको पूर्व सम्भाव्यता अध्ययन, सम्भाव्यता अध्ययन र विस्तृत आयोजना प्रतिबेदन तयारी समेतलाई सम्झनु पर्छ।

(ज) "संरक्षक" भन्नाले राष्ट्रिय निकुन्ज, आरक्ष, संरक्षण क्षेत्र र मध्यवर्ती क्षेत्रको संरक्षण तथा व्यवस्थापनको लागि नेपाल सरकारबाट नियुक्त व्यक्ति सम्झनु पर्छ। सो शब्दले संरक्षण क्षेत्रहरूमा कार्यरत सम्पर्क अधिकृतलाई समेत बुझाउछ ।

(झ) "संरक्षित क्षेत्र" भन्नाले राष्ट्रिय निकुन्ज, वन्यजन्तु आरक्ष, शिकार आरक्ष, संरक्षण क्षेत्र र मध्यवर्ती क्षेत्र समेतलाई सम्झनु पर्छ ।

३. संरक्षित क्षेत्र नपर्ने गरी सम्भाव्यता गर्नु पर्ने: (१) आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन गर्दा सम्भव भएसम्म संरक्षित क्षेत्र नपर्ने गरी गर्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अध्ययन गर्दा आयोजना संचालन गर्ने क्रममा संरक्षित क्षेत्रको जग्गा नै प्रयोग गर्नु पर्ने अवस्था भएमा अति आवश्यक पर्ने न्यूनतम क्षेत्र मात्र प्रयोग गर्ने वा न्यूनतम रुख बिरुवा हटाउनु पर्ने वा वन्यजन्तुको बासस्थानमा न्यूनतम क्षति पुग्ने विकल्पको छनौट गर्नु पर्नेछ।

(३) उपदफा (१) र (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि विकल्पहरू छनौट गर्दा अति संवेदनशील क्षेत्रमा निर्माण हुने गरी कुनै पनि आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन र स्थान छनौट गरिने छैन ।

(४) संरक्षित क्षेत्रको अति संवेदनशील क्षेत्रको आधार र सूचक विभागले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

(५) आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन एवं सर्वेक्षण गर्न स्विकृती/अनुमति दिने निकायले स्विकृती/अनुमति दिनु पूर्व विभागको सहमती लिनु पर्नेछ ।

(६) सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदनको स्विकृती आयोजनाको प्रस्ताव गर्ने मन्त्रालयले गर्नेछ । सर्वेक्षण अनुमति-पत्र जारी गर्ने निकायले सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत भए पश्चातमात्र जलविद्युत लगायतका सर्वेक्षण अनुमति-पत्र जारी गर्नु पर्नेछ ।

(७) कुनै आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने प्रयोजनको लागि आयोजना संचालन गर्ने मन्त्रालयबाट लेखी आएमा आयोजनाकै खर्चमा मन्त्रालयले देहायका विवरण सहितका कागजात पठाउन विभाग मार्फत सम्बन्धित कार्यालयमा लेखी पठाउनेछ;

(क) प्रस्तावित आयोजनालाई प्रयोग गर्न दिनु पर्ने संरक्षित क्षेत्र भित्र रहेको जग्गाको स्थान, क्षेत्रफल, चारकिल्ला र जिपिएस कोर्डिनेट खुलेको नापनक्सा सहितको स्थलगत विवरण,

(ख) आयोजना कार्यान्वयन गर्दा प्रयोग हुने संरक्षित क्षेत्र वरिपरीको वनको प्रकार, वनस्पतिका प्रजाति सहितको विवरण र वन्यजन्तुको बासस्थानमा पर्न सक्ने असर एवं प्रभाव,

(ग) आयोजना कार्यान्वयन गर्दा प्रयोग हुने संरक्षित क्षेत्र वरिपरी रहेका सिमसार क्षेत्र र अन्य पानीका श्रोतहरूको विवरण,

(घ) प्रस्तावित आयोजना स्थल वरिपरी रहेका ऐतिहासिक, धार्मिक-सांस्कृतिक, बैज्ञानिक महत्वका क्षेत्रको विवरण,

(ङ) मध्यवर्ती क्षेत्र र संरक्षण क्षेत्रको हकमा सम्बन्धित उपभोक्ता समिति वा संरक्षण क्षेत्र ब्यबस्थापन समिति वा ब्यबस्थापन परिषदको राय ।

(च) उपदफा (७) बमोजिमको विवरण अनुसार उक्त आयोजनालाई सम्भाव्यता अध्ययन गर्न दिन उपयुक्त देखिएमा विभागको सिफारिसमा मन्त्रालयले सम्भाव्यता अध्ययन सहमति दिन सक्नेछ ।

(९) उपदफा (३) बमोजिम अति संवेदनसिल क्षेत्र भएका कारण कुनै पुर्वाधार बनाउन उपयुक्त नभएको भनि संरक्षित क्षेत्र कार्यालयबाट उपदफा (७) अनुसारका विवरण उल्लेख गरि लेखि आएमा आवश्यकता अनुसार विभागले कार्यदल गठन गरी पुन स्थलगत निरिक्षण गराउन सक्नेछ ।

(१०) उपदफा (९) बमोजिमको कार्यदलले पेश गरेको प्रतिवेदनको आधारमा उक्त आयोजनालाई सम्भाव्यता अध्ययन गर्न दिन उपयुक्त देखिएमा उपदफा (८) बमोजिम सम्भाव्यता अध्ययन सहमति दिन सक्नेछ ।

तर उपदफा (८) र (१०) बमोजिम सहमति प्रदान गर्दैमा वातावरणीय अध्ययन सहमति र जग्गा प्रयोग अनुमति प्रदान गर्न बाध्यकारी भएको मानिने छैन ।

(११) यस कार्यविधि जारी हुनु भन्दा अघि जल विद्युत उत्पादन सर्वेक्षण अनुमतिपत्र प्राप्त गरी लगानी समेत गरेको प्रमाण पेश गरी आयोजनाले सम्भाव्यता अध्ययनको लागि विभाग समक्ष निवेदन दिएमा संरक्षित तथा संकटापन्न वन्यजन्तु एवं वनस्पतिको प्रमुख वासस्थान संरक्षण हुने कुरा सुनिश्चित देखिएमा र त्यस क्षेत्रका नदीनालाबाट जल विद्युत उत्पादन गर्दा नदीको प्राकृतिक प्रवाहमा र स्थानीय जनजीवनमा प्रतिकुल प्रभाव पर्ने देखिएमा विभागले सम्भाव्यता अध्ययनको अनुमती दिन सक्नेछ ।

४. वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्नु पर्ने: (१) दफा ३ बमोजिम तयार गरिएको सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदनबाट संरक्षित क्षेत्रको जग्गा प्रयोग गर्नुपर्ने देखिएमा आयोजनासँग सम्बन्धित मन्त्रालयले त्यस्तो आयोजना कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्ने प्रभावको सम्बन्धमा प्रचलित कानून बमोजिम वातावरणीय अध्ययन गरी प्रतिवेदन तयार गर्नु पर्नेछ । वातावरणीय अध्ययन गर्दा आयोजनासँग सम्बन्धित मन्त्रालयले, वातावरणीय प्रभाव मुल्यांकनको हकमा मन्त्रालयको र प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण र संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययनको हकमा विभागको सहमति लिनु पर्नेछ ।

५. संरक्षित क्षेत्र जग्गा प्रयोगको लागि निवेदन दिनु पर्ने: (१) दफा ३ बमोजिमको सम्भाव्यता अध्ययनबाट संरक्षित क्षेत्र प्रयोग गर्नु पर्ने देखिएमा र वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनबाट वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल असर नपर्ने देखिएमा आयोजनाले देहायका विवरण समावेश गरी संरक्षित क्षेत्रको जग्गा प्रयोग गर्न आयोजनासंग सम्बन्धित मन्त्रालयको सिफारिस सहित मन्त्रालयमा निवेदन दिनुपर्नेछ:-

- (क) सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन र संरक्षित क्षेत्र प्रयोग गर्नु पर्ने तथ्यपरक आधार र कारण खुलेको प्रतिवेदन,
 - (ख) आयोजनालाई प्रयोग गर्न दिनुपर्ने संरक्षित क्षेत्रको स्थलगत विवरण, क्षेत्रफल, चारकिल्ला र जिपिएस कोअर्डिनेट, नापीको प्रमाणित नक्सा र सिट नम्बर भौगोलिक क्षेत्र, जैविक विविधता र मुख्य मुख्य वन्यजन्तु लगायतको विवरण,
 - (ग) आयोजना सञ्चालनको लागि सम्बन्धित निकायबाट जारी भएको अनुमतिपत्रको प्रतिलिपि,
 - (घ) स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन,
 - (ङ) प्रयोग गर्नु पर्ने संरक्षित क्षेत्रबाट हटाउनु पर्ने पाँच इन्च गोलाइ भन्दा बढीको रूख बिरुवाको अनुसूची १ बमोजिमको ढाँचामा लगत सहितको विवरण,
 - (च) आयोजनाको विस्तृत अध्ययन प्रतिवेदन (डिपिआर), विस्तृत इन्जिनियरिङ डिजाइन प्रतिवेदन लगायतका स्वीकृत कार्यक्रम सम्बन्धी कागजात,
 - (छ) राष्ट्रिय प्राथमिकता आयोजना वा लगानी बोर्ड बाट स्वीकृत आयोजना वा राष्ट्रिय गौरवको आयोजना भएको प्रमाण खुल्ने कागजात,
 - (ज) विभागले तोकेका अन्य कागजातहरू
- (२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि लगानी बोर्डबाट स्वीकृत हुने आयोजनाको हकमा सो बोर्ड मार्फत मन्त्रालयमा निवेदन दिनु पर्नेछ ।
- (३) उपदफा (१) बमोजिमको विवरणको सम्बन्धमा मन्त्रालयले विभाग मार्फत संरक्षित क्षेत्र कार्यालयबाट स्थलगत प्रतिवेदन सहितको राय माग गर्नुपर्नेछ ।
- (४) उपदफा (३) बमोजिमको राय माग गर्दा मध्यवर्ती क्षेत्र र संरक्षण क्षेत्रहरूको हकमा सम्बन्धित उपभोक्ता समितिको साधारण सभाको निर्णय सहितको राय समेत पेश गर्नु पर्नेछ ।

६. नेपाल सरकारले स्वीकृति दिन सक्ने: (१) संरक्षित क्षेत्रको कुनै भाग प्रयोग गर्ने सम्बन्धमा विभागले संरक्षित क्षेत्र कार्यालयबाट दफा ५ बमोजिम प्राप्त विवरण अध्ययन गरी आवश्यक परेमा स्थलगत अनुगमन समेत गरी आफ्नो रायसहित मन्त्रालयमा पठाउनु पर्नेछ।

(२) मन्त्रालयले उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त विवरण तथा कागजात अध्ययन गर्दा संरक्षित क्षेत्रको कुनै भाग प्रयोग गर्न र त्यसमा रहेका रूख बिरुवा हटाउन दिन उपयुक्त हुने देखेमा यस कार्यविधि बमोजिम त्यस्तो आयोजनाले पालना गर्नु पर्ने सर्त तोकी सो पालना गर्ने प्रतिबद्धताको लागि सम्बन्धित आयोजनालाई लेखी पठाउन सक्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम आयोजनाबाट प्रतिबद्धता प्राप्त भएमा प्रयोग गर्न दिने संरक्षित क्षेत्रको ठेगाना, क्षेत्रफल, हटाउनु पर्ने रूख बिरुवाको सङ्ख्या र आयोजनाले पालना गर्नु पर्ने सर्तसहित मन्त्रालयले त्यस्तो संरक्षित क्षेत्रको भू-स्वामित्व नेपाल सरकारमा रहने गरी प्रयोग गर्ने स्वीकृतिका लागि नेपाल सरकार समक्ष पेस गर्नेछ।

(४) यस कार्यविधि बमोजिम संरक्षित क्षेत्रभित्र संचालनको लागि विभागबाट सिफारिस भै स्वीकृति प्राप्त विद्युत आयोजनाको क्षमता पुनः थप हुने छैन।

७. जग्गा उपलब्ध गराउनु पर्ने: (१) दफा ६ बमोजिम नेपाल सरकारबाट आयोजना सञ्चालनका लागि संरक्षित क्षेत्र को कुनै भाग प्रयोग गर्न दिने निर्णय भएमा आयोजनाले उपलब्ध गराईएको जग्गाको क्षेत्रफलमा नघट्ने गरि समान भौगोलिक अवस्था र पारिस्थिकीय प्रणाली भएको जग्गा सट्टाभर्ना स्वरूप नेपाल सरकारलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम आयोजनाले जग्गा उपलब्ध गराउन नसकेमा जग्गा उपलब्ध गराउने प्रयोजनको लागि दफा ८ बमोजिमको जग्गा प्राप्ति सहजीकरण समितिमा लेखी पठाउनु पर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम लेखी आएमा दफा ८ बमोजिमको जग्गा प्राप्ति सहजीकरण समितिले त्यस्तो जग्गा खरिद गर्ने कार्यको लागि आवश्यक सहजीकरण गर्नेछ।

(४) उपदफा (१) बमोजिमको जग्गा संरक्षित क्षेत्र कायम गर्ने प्रयोजनको लागि पहिले आयोजनाको नाममा रजिस्ट्रेशन पारित गरी विभागको नाममा रजिस्ट्रेशन पारित गर्न संरक्षित क्षेत्रले सम्बन्धित मालपोत कार्यालयमा लेखी पठाउनु पर्नेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम लेखी आएमा सम्बन्धित मालपोत कार्यालयले त्यस्तो जग्गा सम्बन्धित आयोजनाको नाममा रजिस्ट्रेशन पारित गरी वा आयोजनाको विवरण खुल्ने गरी विभागको नाममा रजिस्ट्रेशन पास गर्नुपर्नेछ र विभागको नाममा रजिस्ट्रेशन पारित भए पछि राष्ट्रिय वन क्षेत्र कायम गर्नु पर्नेछ।

(६) उपदफा (५) बमोजिम नेपाल सरकारको नाममा आएको जग्गा सम्बन्धित मालपोत कार्यालय तथा स्थानीय तहले सो जग्गाको लगत कट्टा गरी राष्ट्रिय वन क्षेत्र कायम गरी अभिलेख राख्नु पर्नेछ।

(७) उपदफा (६) बमोजिम कायम भएको राष्ट्रिय वन क्षेत्रको जग्गाको विवरण मन्त्रालयले नेपाल राजपत्रमा प्रकाशन गर्नु पर्नेछ।

८. जग्गा प्राप्ति सहजीकरण समिति सम्बन्धी व्यवस्था: संरक्षित क्षेत्रको जग्गा प्रयोग गर्न स्वीकृति प्राप्त आयोजनाले आफ्नै प्रयासमा जग्गा उपलब्ध गराउन नसकेमा जग्गा प्राप्तिको सहजीकरणका लागि प्रत्येक जिल्लामा देहाय बमोजिमको जग्गा प्राप्ति सहजीकरण समिति रहनेछ:-

(क) प्रमुख जिल्ला अधिकारी- जिल्ला प्रशासन कार्यालय	-संयोजक
(ख) प्रमुख - नापी कार्यालय	-सदस्य
(ग) प्रमुख -मालपोत कार्यालय	-सदस्य
(घ) प्रमुख -कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय	-सदस्य
(ङ) वडा अध्यक्ष- सम्बन्धित वडा	-सदस्य
(च) संरक्षक- सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्र कार्यालयको	-सदस्य
(छ) प्रमुख - सम्बन्धित आयोजना	- सदस्य-सचिव

९. रकम जम्मा गर्नु पर्ने: (१) दफा ८ बमोजिमको जग्गा प्राप्ति सहजीकरण समितिले जग्गा प्राप्त नभएको व्यहोरा सिफारिस गरेमा विभागले विकास आयोजनालाई जग्गा खरिद वापतको रकम जम्मा गर्न स्वीकृति दिनु पर्नेछ र आयोजनाले अनुसूची- २ बमोजिमको रकम वन विकास कोषमा जम्मा गर्नु पर्नेछ।

(२) आयोजनाले दफा १६ को उपदफा (१) र (२) बमोजिमको क्षतीपुरक वृक्षारोपण वापतको रकम विभागले तयार गरेको लागत अनुमान बमोजिम वन विकास कोषमा जम्मा गर्नु पर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको लागत अनुमानमा आयोजना कार्यान्वयन गर्दा हटाइने रुख र बल्लाबल्लीको सङ्ख्याको दश गुणाको दरले हुने विरुवाको वृक्षारोपण गर्न लाग्ने लागत र सट्टाभर्ना स्वरूप उपलब्ध गराएको जग्गामा प्रति हेक्टर एक हजार छ सयका दरले वृक्षारोपण गरी पाँच वर्षसम्म स्याहार सम्भार गर्न लाग्ने खर्च रकम समेत समावेश गर्नु पर्नेछ।

(४) विभागले उपदफा (३) बमोजिम लागत अनुमान तयार गर्दा बहुवर्षीय विरुवा उत्पादन वा खरिद, विरुवा ढुवानी, प्रति हेक्टर सोहसय विरुवाको दरले वृक्षारोपण, वृक्षारोपण संरक्षणको लागि तारवार वा पर्खाल र पाँच वर्षको लागि आवश्यक हेरचाह गर्ने व्यक्तिको संख्या समेतलाई आधार मान्नु पर्नेछ।

१०. सम्झौता गर्ने: (१) दफा ७ बमोजिमको जग्गा उपलब्ध गराएपछि मात्र विभागले त्यस्तो आयोजनासँग संरक्षित क्षेत्रको कुनै भाग प्रयोग गर्न आवश्यक सर्तसहित सम्झौता गरी अनुसूची-३ बमोजिमको ढाँचामा प्रमाणपत्र प्रदान गर्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको सम्झौताको पालना भए नभएको सम्बन्धमा कार्यालयले नियमित अनुगमन गरी बार्षिक रूपमा विभागमा प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको अनुगमन गर्दा आयोजनाले सम्झौताका सर्त पालना नगरेको पाईएमा कार्यालयले अवधि तोकी त्यस्तो सर्त पालना गर्न सम्बन्धित आयोजनालाई निर्देशन दिनुपर्नेछ र त्यस्तो निर्देशनको पालना गर्नु आयोजनाको कर्तव्य हुनेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको निर्देशन पालना नगर्ने आयोजनालाई कार्यालयले प्रचलित कानून बमोजिम कारवाही गर्नु पर्नेछ र सो आयोजना भएको सम्झौता रद्द गर्न विभागलाई सिफारिस गर्न सक्नेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम लेखि आएमा विभागले एकपक्षीय रूपमा सम्झौता रद्द गर्न सक्नेछ।

११. सम्झौता गरिसकेको आयोजनाको म्याद थप:- (१) यस कार्यविधिमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यो कार्यविधि प्रारम्भ हुनुभन्दा अघि प्रचलित कानून बमोजिम सट्टाभर्ना बापतको जग्गा उपलब्ध गराउने गरी विभागसँग निश्चित समयावधि तोकी सम्झौता भएका आयोजनाले तोकिएको समयमा जग्गाको सट्टाभर्ना गर्न नसकेको भएमा सट्टाभर्ना जग्गा उपलब्ध गराउन नसकेको कारण खोली म्याद थपको लागि विभाग समक्ष निवेदन दिन सक्नेछन।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको निवेदन सम्बन्धमा विभागले आवश्यक जाँचबुझ गरी व्यहोरा मनासिब भएमा त्यस्तो आयोजनाको म्याद थपको लागि नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्न सक्नेछ।

तर सम्झौताको म्याद सकिएको अवधिदेखि म्याद थप प्रारम्भ हुने अवधि सम्मको अनुसूची-४ बमोजिमको राजस्व बुझाएपछि मात्र म्याद थपको लागि सिफारिस गरिनेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम म्याद थपको निर्णय भएमा जग्गाको सट्टाभर्ना गर्ने म्याद थप बाहेक अन्य सर्तहरू पूर्व सम्झौता बमोजिमनै हुनेछन्।

१२. क्षति न्यूनीकरणका उपाय अपनाउनु पर्ने: (१) आयोजनाले वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा उल्लेख भएका क्षति न्यूनीकरणका उपाय आफ्नै खर्चमा कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ।

(२) आयोजनाले पूर्वाधार निर्माण गर्दा वन्यजन्तु र वन्यजन्तुको वासस्थान र आवतजावतमा असर नपर्ने गरी वन्यजन्तु मैत्री पूर्वाधार निर्माण गर्नु पर्नेछ।

(३) एउटै नदी वा खोलामा निर्माण हुने जलबिद्युत आयोजनाहरूले संभव भए सम्म आपसी समन्वय गरी बाटो र प्रसारण लाइन लगायतका पूर्वाधारहरू एउटै प्रयोग गर्नुपर्नेछ।

(४) जलबिद्युत आयोजनाहरूले संभव भएसम्म हेडरेस नहर, हेडरेस पाइप, पेनस्टक पाइप र पावर हाउस समेत भूमिगत गर्नुपर्नेछ।

१३. क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउने: (१) संरक्षित क्षेत्रको कुनै जग्गा प्रयोग गर्न स्वीकृति पाई आयोजना सञ्चालन गर्दा संरक्षित क्षेत्रमा आश्रित कुनै व्यक्ति, समूह वा समुदायको जीविकोपार्जनमा प्रतिकूल असर परेमा वा कुनै हानिनोकसानी भएमा सम्बन्धित आयोजनाले त्यस्तो हानिनोकसानीको उचित क्षतिपूर्तिको व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ।

१४. आयोजना सञ्चालनको लागि संरक्षित क्षेत्रमा प्रवेश: (१) संरक्षित क्षेत्रमा नेपाल सरकारबाट अनुमति प्राप्त आयोजना सञ्चालन गर्नु अघि सम्बन्धित आयोजनाले त्यस्तो आयोजना सञ्चालनको लागि प्राप्त अनुमतिपत्र र अन्य कागजातसहित संरक्षित क्षेत्रमा प्रवेशको लागि संरक्षित क्षेत्र कार्यालयमा निवेदन दिनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन परेमा संरक्षकले सो उपर आवश्यक जाँचबुझ गरी संरक्षित क्षेत्रमा आयोजना सञ्चालनको लागि प्रवेश गर्न अनुमति दिनु पर्नेछ।

१५. रुख हटाउने र वन पैदावार ब्यबस्थापन सम्बन्धी व्यवस्था: (१) विभाग र आयोजनाबीच भएको सम्झौता प्राप्त भएपछि कार्यालयले त्यस्तो आयोजना सञ्चालनका लागि हटाउनु पर्ने रुखको छपान मूल्याङ्कन गरी विभागमा पठाउनु पर्नेछ र विभागबाट प्रमाणित भई आएपछि कटान आदेश उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

(२) रुख हटाउन स्वीकृत पाएको आयोजनाले आफ्नै खर्चमा रुख, बिरुवा तथा अन्य वन पैदावार कटान, मुछान तथा संकलन गरी संरक्षकले तोकिदिएको स्थानमा घाटगद्दी गर्नुपर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमका कार्य संरक्षकले तोकेको कर्मचारीको रोहबरमा सम्पन्न गरी संरक्षित क्षेत्र कार्यालयलाई वन पैदावार हस्तान्तरण गर्नु पर्नेछ। यसरी प्राप्त वन पैदावार सम्बन्धित कार्यालयले प्रचलित कानून बमोजिम लिलाम बिक्री गर्नु पर्नेछ।

(४) संरक्षित क्षेत्र भित्र आयोजना सञ्चालन गर्दा ढुङ्गा, गिट्टी वा बालुवा निस्किएमा स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनको अधीनमा रही त्यस्तो निर्माण सामग्री प्रयोग गर्नु पर्ने भएमा सम्बन्धित आयोजनाले वन नियमावली, २०७९ अनुसारको नदीजन्य वन पैदावारको लागि निर्धारण गरिए बमोजिमको दस्तुर बुझाई प्रयोग गर्न सक्नेछ।

१६. क्षतीपुरक वृक्षारोपण: (१) आयोजना कार्यान्वयन गर्दा हटाइएका रुखको दश गुणा विरुवा संरक्षकले तोकेको स्थानमा आयोजनाले आफ्नै खर्चमा क्षतीपुरक वृक्षारोपण गरी पाँच वर्षसम्म स्याहार सम्भार गरी वृक्षारोपण गरिएका रुख विरुवाहरु हुर्काइ कार्यालयलाई हस्तान्तरण गर्नु पर्नेछ।

(२) सट्टाभर्ना स्वरूप उपलब्ध गराएको जग्गामा प्रति हेक्टर एक हजार छ सयका दरले वृक्षारोपण गरी पाँच वर्षसम्म स्याहार सम्भार गरी वृक्षारोपण गरिएका रुख विरुवाहरु हुर्काइ कार्यालयलाई हस्तान्तरण गर्नु पर्नेछ।

तर, आयोजनाले रुख विरुवा सहितको जग्गा उपलब्ध गराएमा त्यस्तो जग्गामा रहेको वनको सम्बर्धन गरी कम्तिमा प्रति हेक्टर एक हजार छ सय विरुवा कायम गर्न तथा पाँच वर्ष भन्दा कम उमेरका विरुवा भएमा पाँच वर्षसम्म हुर्काउन लाग्ने खर्च आयोजनाले कार्यालयलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

(३) यस कार्यविधि लागू हुनुपूर्व सम्झौता भई क्षतीपुरक वृक्षारोपण हुन नसकेका आयोजनाका हकमा दफा ९ बमोजिम सम्बन्धित आयोजनाले वन विकास कोषमा दुई वर्ष भित्र रकम जम्मा गर्न सक्नेछ।

१७. आयोजना कार्यान्वयनमा शर्तहरु: (१) नदी खोला थुन्दा वा फर्काउँदा नदी खोलामा उच्च सुख्खा मौसम अवधि (डाई पिक पिरियड) भर न्यूनतम बहावको अनुसूची ५ बमोजिम वा वातावरणीय प्रभाव अध्ययन प्रतिवेदनमा उल्लेख भए बमोजिम जुन बढि हुन्छ, सोहि प्राकृतिक प्रवाह (नेचुरल फ्लो) कायम रहने गरी जलप्रवाह निर्वाध खुल्ला छाड्नु पर्नेछ।

(२) राष्ट्रिय निकुञ्ज वा आरक्ष क्षेत्रभित्र बग्ने नदीहरुमा अन्य विकल्पहरु भए सम्म सम्पूर्ण संरचनाहरु राष्ट्रिय निकुञ्ज वा आरक्ष क्षेत्रभित्र पर्नेगरी सामान्यतया निर्माण गरिने छैन र एउटै नदीको प्रवाहमा एक स्थान भन्दा बढी स्थानबाट विद्युत उत्पादन गर्ने गरी सामान्यतया सहमति प्रदान गरिने छैन।

(३) राष्ट्रिय निकुञ्ज वा आरक्षको जग्गा प्रयोग गरि संचालन हुने जलविद्युत लगायातका आयोजनाले उत्पादन तथा कार्य संचालन भएपछि नेपाल सरकारलाई बुझाउने राजस्वको पाँच प्रतिशत रकम वार्षिक रुपमा वन विकास कोषमा जम्मा गर्नु पर्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम प्राप्त हुने रकम मध्ये पचास प्रतिशत रकम आयोजना संचालन हुने क्षेत्रका प्रभावित स्थानीय तह मार्फत सोही क्षेत्रका प्रभावित स्थानीय समुदायको हितका लागि आवश्यक पर्ने शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी, सामुदायिक विकास, न्यायमा पहुँच तथा रोजगारी सृजना गर्ने खालका कार्यक्रममा लगानी गरिनेछ।

(६) उपदफा (३) बमोजिम प्राप्त हुने रकम मध्ये पचास प्रतिशत रकम संरक्षित क्षेत्रमा रहेका वन जंगल, वन्यजन्तु, जडिबुटीको संरक्षण र विकासका साथै सो क्षेत्रको पर्यावरणीय विकास, वातावरण संरक्षण र जलवायु अनुकूलनका कार्यक्रमका लागि खर्च गरिनेछ ।

१८. संस्था वा परिषद्को राय लिनु पर्ने: यस कार्यविधिमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि नेपाल सरकार बाहेक अन्य संस्था वा समुदायले व्यवस्थापन गरेका संरक्षण क्षेत्रहरूमा यस कार्यविधिको प्रयोग गर्ने सन्दर्भमा संरक्षकले विभागमा लेखि पठाउदा व्यवस्थापनको जिम्मेवारी पाएको सम्बन्धित संस्थाको प्रधान कार्यालय वा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्को राय लिई गर्नुपर्नेछ ।

१९. अनुगमन सम्बन्धी व्यवस्था: (१) यस कार्यविधि बमोजिम अनुमति पाएका आयोजनाहरूको अनुगमन गर्न देहाय बमोजिमको अनुगमन समिति रहनेछ ।

- (क) उपमहानिर्देशक, विभाग- संयोजक
- (ख) उपसचिव (प्रा.), मन्त्रालय- सदस्य
- (ग) बरिष्ठ व्यवस्थापन अधिकृत, विभाग- सदस्य
- (घ) बरिष्ठ अनुगमन अधिकृत, विभाग- सदस्य
- (ङ) संरक्षक, सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्र कार्यालय- सदस्य सचिव

(२) अनुगमन समितिको काम कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ;

(क) अनुमति प्राप्त आयोजनाहरूको कम्तिमा २ वर्षको एकपटक अनुगमन गरी विभाग समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्ने ।

(ख) आयोजना संचालन सम्बन्धमा परेका गुनासोहरूको अध्ययन गरी विभाग समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्ने ।

(ग) सम्झौताको पालना भए नभएको एकिन गर्ने ।

(घ) सम्झौताको पालना नभएको भए कारबाहीको लागी सिफारिस गर्ने ।

(ङ) आयोजनाले जैविक विविधता, वातावरण, पारिस्थिकिय प्रणाली, सामाजिक प्रणाली आदिमा पारेको प्रभाव र सो प्रभाव न्यूनीकरण सम्बन्धमा गरेका कार्यहरूको अध्ययन गरी सुधारका लागि आयोजनालाई निर्देशन दिने ।

(च) संरक्षित क्षेत्र भित्र संचालन हुने भावी आयोजनाका सम्बन्धमा आवश्यक सुधारका लागि सुझाव दिने ।

(छ) विभागले तोकेका अन्य कार्यहरू ।

(३) उपदफा (१) र (२) अनुसार पेश भएको प्रतिवेदनको कार्यान्वयनको लागि विभागले सम्बन्धित कार्यालयहरूलाई निर्देशन दिन वा सम्बन्धित निकाय वा कार्यालय वा मन्त्रालयमा आवश्यक कारबाहीको लागि सिफारिस गर्न सक्नेछ ।

२०. निर्देशन दिन सक्ने: मन्त्रालय वा विभागले संरक्षित क्षेत्रको जग्गा प्रयोग गर्ने सम्बन्धमा सम्बन्धित आयोजनालाई आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ ।

२१. खारेजी र बचाउ: (१) संरक्षित क्षेत्र भित्र भौतिक पूर्वाधारहरु निर्माण एवं संचालन सम्बन्धी कार्यनीति, २०६५ खारेज गरिएको छ ।

(२) संरक्षित क्षेत्र भित्र भौतिक पूर्वाधारहरु निर्माण एवं संचालन सम्बन्धी कार्यनीति, २०६५ बमोजिम भए गरेका काम कारवाही यसै कार्यविधि बमोजिम भए गरेको मानिनेछ ।

फिनाल प्रारवर्त

अनुसूची- १

(दफा ५ को उपदफा (१) को खण्ड (ड) सँग सम्बन्धित)

आयोजना कार्यान्वयन गर्दा राष्ट्रिय निकुन्ज वा आरक्ष क्षेत्रबाट हटाउन पर्ने रुख बिरुवाको लगत विवरणको ढाँचा

आयोजनाको नाम:

जिल्ला:

नगरपालिका/गाउँपालिका:

वनको क्षेत्रफल:

वन पैदावारको विवरण:

(क) रुख

क्र.स.	प्रजाति	गोलाइ इन्च	उचाइ फिट	प्राप्त हुनसक्ने वन पैदावार		मूल्य	जिपियस कोअर्डिनेट	कैफियत
				काठ (क्यूफिट)	दाउरा (क्यूफिट)			

(ख) बल्लाबल्ली

क्र.स.	प्रजाति	गोलाइ इन्च	उचाइ फिट	प्राप्त हुनसक्ने वन पैदावार		मूल्य	जिपियस कोअर्डिनेट	कैफियत
				काठ (क्यूफिट)	दाउरा (क्यूफिट)			

(ग) लाथ्रा र बिरुवा

क्र.स.	प्रजाति	संख्या	दाउरा	मूल्य

तयार पार्ने:-

दस्तखत:

नाम:

पद:

मिति:

प्रमाणित गर्ने:-

दस्तखत:

नाम:

पद :

मिति:

अनुसूची- २

(दफा ९ को उपदफा (१) सँग सम्बन्धित)

संरक्षित क्षेत्रको जग्गा प्रयोग गर्नेले बुझाउन पर्ने रकम

क्र.स	वनको जग्गा प्रयोग गरेको भौगोलिक क्षेत्र	प्रति हेक्टर मूल्य रु.		
		निकुन्ज/आरक्ष	संरक्षण क्षेत्र	मध्यवर्ती क्षेत्र
१	तराई क्षेत्र	१,०५,००,०००-	७०,००,०००।-	३५,००,०००।-
२	चुरे तथा भित्री मधेश क्षेत्र	१,२६,००,०००।-	८४,००,०००।-	४२,००,०००।-
३	पहाडी तथा हिमाली क्षेत्र	९०,००,०००।-	६०,००,०००।-	३०,००,०००।-

अनुसूची-३

(दफा १० को उपदफा (१) सँग सम्बन्धित)

आयोजना संचालनका लागि राष्ट्रिय निकुन्ज वा आरक्षको जग्गा प्रयोग गर्न दिने प्रमाणपत्रको ढाँचा

नेपाल सरकार

वन तथा वातावरण मन्त्रालय

राष्ट्रिय निकुन्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग

प्रमाणपत्र नम्बर :

मिति:

राष्ट्रिय निकुन्ज वा आरक्षको जग्गा प्रयोग गर्ने प्रमाणपत्र

नाम:

ठेगाना:

प्रयोजन:

अवधि:

नेपाल सरकारको निर्णय मिति:

क्र.स.	जिल्ला	स्थानीय तह	वनको नाम	क्षेत्रफल	कैफियत

प्रमाणपत्र प्रदान गर्नेको:-

दस्तखत:

नाम:

पद: महानिर्देशक

मिति:

द्रष्टव्य:

- यो प्रमाणपत्र नेपाली कागजमा तयार गर्नु पर्नेछ र विभागले यस्तो प्रमाणपत्रको मोठ तयारगरी राख्नु पर्नेछ।
- यो प्रमाणपत्र हराएमा, च्यातिएमा वा नासिएमा अर्को प्रमाणपत्र लिन पाँच हजार रुपैयाँ लाग्नेछ।

अनुसूची-४

(दफा ११ को उपदफा (२) सँग सम्बन्धित)

संरक्षित क्षेत्रको जग्गा प्रयोग गर्नेले बुझाउन पर्ने रकम प्रति वर्ष

क्र.स	वनको जग्गा प्रयोग गरेको भौगोलिक क्षेत्र	प्रति हेक्टर मूल्य रु.		
		निकुन्ज/आरक्ष	संरक्षण क्षेत्र	मध्यवर्ती क्षेत्र
१	तराई क्षेत्र	३,५०,०००-	२,३५,०००।-	१,२०,०००।-
२	चुरे तथा भित्री मधेश क्षेत्र	४,२०,०००।-	२,८०,०००।-	१,४०,०००।-
३	पहाडी तथा हिमाली क्षेत्र	३,००,०००।-	२,००,०००।-	१,००,०००।-

अनुसूची-५

(दफा १७ को उपदफा (१) सँग सम्बन्धित)

उच्च सुख्खा मौसम अवधि (ड्राई पिक पिरियड) भर न्यूनतम जल प्रवाहको प्रतिशत

क्षेत्र	संरचनाहरू	विद्युत उत्पादन क्षमता मेगावाटमा				
		५ सम्म	५ भन्दा माथि १० सम्म	१० भन्दा माथि २५ सम्म	२५ भन्दा माथि १०० सम्म	१०० भन्दा माथि
मध्यवर्ती क्षेत्र	सम्पूर्ण वा आंशिक भित्र पर्ने	२५%	२५%	२०%	१५%	१०%
संरक्षण क्षेत्र	सम्पूर्ण वा आंशिक भित्र पर्ने	२५%	२५%	२०%	१५%	१०%
निकुन्ज आरक्ष क्षेत्र	बांध, हेडरेस नहर, हेडरेस पाइप, टनेल पेनस्टक पाइप, र विद्युत उत्पादन गृह मध्ये केही संरचना भित्र र केही बाहिर परेमा	४५%	४०%	३५%	२५%	२५%
	सम्पूर्ण संरचना भित्र परेमा	५०%	४५%	४०%	३५%	२५%
सिमाना क्षेत्र	निकुन्ज आरक्षको सिमाना भई बग्ने नदीहरूमा संरचना निर्माण गर्दा	३५%	३०%	२०%	२०%	१५%